

KS. JÓZEF KOZYRA

PIELGRZYMKI W BIBLII

I. PRÓBA DEFINICJI PIELGRZYMKI NA PODSTAWIE PRAKTYK PIELGRZYMKOWYCH W RELIGIACH STAROŻYTNYCH NA BLISKIM WSCHODZIE I W BIBLII

Pielgrzymka jest wędrówką wierzących do miejsca uświęconego przez objawienie się bóstwa lub przez działalność założyciela religii albo przez obecność jakiejś ważnej postaci religijnej. Odbywa się ją po to, aby w tym miejscu się modlić w bardzo szczególnej atmosferze. Do pielgrzymki, której ostatecznym celem jest nawiedzenie miejsca świętego, wierni przygotowują się przez obrzędy specjalnego oczyszczenia. Dokonuje się ono w zgromadzeniu, które unaoacza wiernym ich wspólnotę religijną. Pielgrzymka jest więc szukaniem Boga i spotkania się z Nim na płaszczyźnie kultowej¹. Z punktu widzenia fenomenologicznego pielgrzymka jest czynnością religijną, oznaczającą powrót do miejsca uświęconego przez objawienie się bóstwa. Ludzie wędrują do źródeł życia, tam gdzie Świętość objawiła swą wszechmoc². Hierofanie (objawienie się Świętości) są nie tylko związane ze świątyniami, lecz także ze świętymi rzekami, dolinami lub jaskiniami oraz ze świętymi drzewami (święte gaje)³. Pielgrzymki nie są jednak tylko powrotem do źródeł, nie są tylko martwym wspomnieniem. Sławne imiona bowiem czy najbardziej znane wydarzenia lub miejsca, a także najważniejsze prawdy wiary z nimi związane stają się przez pielgrzymkę znów żywe w umysłach i sercach wiernych. Sanktuaria pielgrzymkowe są miejscami medytacji i pogłębienia wiary przez celebrowanie wspomnienia i przemienienie go w żywe świadectwo wiary⁴. Metafora pielgrzymowania zastosowana do wędrówki człowieka ku wieczności lub do Boga pojawia się dość często w starożytności. W Biblii wędrówki Abrahama oraz innych Patriarchów stanowiły dla późniejszych Izraelitów źródło pokrzepienia (por. Rdz 23, 4-20). Na przykład grota Makpela w Hebronie, w której Abraham pochował swą żonę Sarę i gdzie sam został również pogrzebany tak jak i inni Patriarchowie, stała się w okresie podziału Ziemi Obiecanej za czasów Jozuego miastem uprzywilejowanym, będąc i miastem wyznaczonym dla pokolenia Lewiego, i miastem ucieczki dla przestępców, gdzie znajdowali azyl (por. Jz 20, 7; 21,

¹ A. George, *Pielgrzymka*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1985³, 660 n.; X. Leon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1986², 475.

² J. Wach, *The Comparative Study of Religions*, New York 1961, 127 n.; M. Eliade, *Trattato di Storia delle religioni*, Torino 1954, 222 n.

³ R. de Vaux, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, Paris 1958, 278 n.

⁴ *In Terra Santa con la Bibbia*, Gerusalemme 1984, 5.

11. 13). Pielgrzym jest ciągłym podróżnikiem, nie mającym miejsca stałego. W Nowym Testamencie wszyscy chrześcijanie nazwani są pielgrzymami (por. 1 P 1, 1.17; 2, 11) zdążającymi pod przewodnictwem Chrystusa do prawdziwej ojczyzny, do niebieskiego Jeruzalem. Św. Piotr Apostoł wzywa wierzących w Chrystusa, aby w bojaźni przed Bogiem spędzali czas swojego pobytu na obczyźnie, i by pamiętali, że są obcymi i przybyszami na tej ziemi, w porównaniu z niebem. Autor *Listu do Hebrajczyków* zaś mówi o Jezusie Chrystusie jako Arcegosie, który jest przewodnikiem zbawienia dla wierzących, doprowadzając ich do chwały i wydoskonalając ich wiarę (por. Hbr 2, 10; 12, 2). Życie chrześcijanina więc przybiera charakter prawdziwej pielgrzymki religijnej⁵.

II. ZJAWISKO PIELGRZYMEK W STAROŻYTNYCH RELIGIACH BLISKIEGO WSCHODU

Pielgrzymki są zjawiskiem charakterystycznym dla życia religijnego tak ludów nomadycznych, jak i narodów prowadzących osiadły tryb życia⁶. W babilońskich tekstach z Mari czytamy np. o zgromadzeniu pielgrzymkowym wodzów plemion zwanych „Yaminiti” oraz o pielgrzymce króla Zalmaqun w słynnym sanktuarium boga Szin w Charanie, odbytej w celu zawarcia przymierza⁷. Ludzie starożytni mieli więc zwyczaj pielgrzymować do centrów religijnych, do pewnych miejsc świętych, związanych z bóstwami, do pewnych miast czy świątyń. W Mezopotamii znane są jeszcze sanktuaria bogów Inanny w Nippur oraz Ishtar w Niniwie. Wielkie święto Akitu lub Nowego Roku gromadziło w stolicy Babilonii — Babel niezliczonych pielgrzymów przybywających procesjonalnie ze statuami „bogów odwiedzanych”, przede wszystkim boga Nabu przynoszonego z Borsippa do Niniwy⁸. Pielgrzymki odbywali także Hetyci do swych sanktuariów lokalnych Wielkiej Bogini Słońca w Arinna lub do miejsc odwiedzanych przez króla w święta jesienne zwane: nuntariyashas⁹. Inne ludy wielkich cywilizacji starożytnych, jak Egipcjanie, również mieli zwyczaj odbywania pielgrzymek do sanktuarium boga Ozyrysa w Abido i w Busirida¹⁰.

III. PRAKTYKA PIELGRZYMEK W BIBLII

1. Pielgrzymki i sanktuaria w czasach Patriarchów

Biblia, ukazując nam religijne życie człowieka od jego początków, od stworzenia (por. Rdz 1-11), wspomina także praktyki pielgrzymek znane już w czasach Patriarchów, poczynając od Abrahama, czyli od XX/XIX wieku p.n. Chr. Pielgrzymki Patriarchów do sanktuariów związane były z ich doświadczeniami religijnymi oraz z prowadzonym przez nich pasterskim i handlowym stylem życia. W sanktuariach poświęconych objawieniom się Boga, Patriarchowie spotykali się z Nim, jako z Bogiem Obietnic, który prowadzi ich w historii zba-

⁵ X. Leon-Dufour, dz. cyt., 475'n.

⁶ S. Croatto, *Pellegrinaggi*, w: *Enciclopedia della Bibbia*, Torino 1971, V, 618.

⁷ J. R. Kupper, *Les nomades en Mesopotamie au temps des Rois de Mari*, Paris 1957, 56.

⁸ S. Croatto, dz. cyt., 619.

⁹ O. R. Gurney, *Myth, Ritual and Kingship*, Oxford 1958, 109 n.

¹⁰ J. Yoyotte, *Les pelerinages dans l'Egipie ancienne*, w: *Sources Orientales*, Paris 1960, III, 15-74.

wienia¹¹. Z czasów Patriarchów znane są przede wszystkim cztery sanktuaria związane z objawieniem się Boga w historii zbawienia.

Sanktuarium w **Sychem** wiązało się z historią Abrahama i Jakuba, która została ukazana w kontekście Ziemi Obiecanej¹². „Gdy bowiem Abraham przybył do Kanaanu, przeszedłszy przez ten kraj, dotarł do pewnej miejscowości koło Sychem, do dębu More. Mieszkali tam wówczas Kananejczycy. Jahwe ukazawszy się Abrahamowi, rzekł: Twojemu potomstwu oddaję tę właśnie ziemię. Abraham zbudował tam ołtarz dla Jahwe, który mu się ukazał” (Rdz 12, 6n)¹³. „Jakub zaś po powrocie z Paddan — Aram dotarł szczęśliwie do Sychem w Kanaanie, a obrawszy sobie miejsce, w pobliżu tego miasta nabył pole, na którym rozbił swe namioty. Tam też ustawił ołtarz i nazwał go imieniem Boga Izraela” (Rdz 33, 18-20).

Kolejnym sanktuarium było **Mamre** koło Hebronu¹⁴, ze swoim „świętym drzewem”, gdzie zamieszkał Abraham. Tam właśnie „Abraham zbudował ołtarz dla Jahwe” (Rdz 13, 18). Tam też „Jahwe ukazał się Abrahamowi pod dębami Mamre, gdy siedział u wejścia do namiotu. Abraham spojrzawszy dostrzegł trzech ludzi naprzeciw siebie. Ujrawszy ich podążył od wejścia do namiotu na ich spotkanie. A oddawszy im pokłon aż do ziemi, rzekł: O Panie, jeśli jestem tego godzien, racz nie omijać twego sługi. Przyniosę trochę wody, wy zaś raczcie obmyć sobie nogi, a potem odpocznijcie pod drzewami. Ja zaś pójdę wziąć nieco chleba, abyście się pokrzepili, zanim pójdziecie dalej, skoro przechodzicie koło waszego sługi. A oni mu rzekli: uczynń tak, jak powiedziałeś... Potem rzekł mu [Jahwe]: o tej porze za rok znów wrócę do ciebie, twoja zaś żona Sara będzie miała wtedy syna... Potem ludzie ci odeszli, Abraham zaś szedł z nimi, aby ich odprowadzić. A Jahwe mówił sobie: Czyż miałbym zataić przed Abrahamem to, co zamierzam uczynić. Przecież ma się on stać ojcem wielkiego i potężnego narodu, i przez niego otrzymają błogosławieństwo wszystkie ludy ziemi. Bo upatrzyłem go jako tego, który będzie nakazywał swym potomkom oraz swemu rodowi, aby strzegąc przykazań Jahwe, postępowali sprawiedliwie i uczciwie, także Jahwe wypełni to, co obiecał Abrahamowi” (Rdz 18, 1-19).

Trzecie sanktuarium w czasach Patriarchów powstało w **Berszeba**. Tam też Bóg odnowił obietnicę wobec Izaaka, daną uprzednio Abrahamowi. Czytamy bowiem w Rdz 21, 33, że „Abraham zasadził w Berszeba drzewo tamaryszkowe i wzywał imienia Jahwe — imienia Boga Wiekuistego”. Zaś w Rdz 26, 23-25 autor pisze, iż „Izaak wyruszył do Berszeba. I zaraz pierwszej nocy ukazał mu się Jahwe i rzekł: Ja jestem Bogiem twego ojca — Abrahama. Nie lękaj się, bo Ja będę z tobą. I będę ci błogosławił, rozmnażając twoje potomstwo przez wzgląd na Abrahama, który Mi służył. Izaak zbudował tam ołtarz i wzywał imienia Jahwe. Rozbił też tam swój namiot, a studzy Izaaka wykopali tam studnię”. Jakub wędrując do Egiptu, zatrzymał się w sanktuarium w Berszeba i tak odbył do niego po raz pierwszy pielgrzymkę. „Złożył on tam ofiarę Bogu ojca swego, Izaaka. Bóg zaś w widzeniu nocnym rzekł do niego: Jam jest Bogiem twego ojca. Idź bez obawy do Egiptu, gdyż uczynię cię tam wielkim narodem.

¹¹ J. Schreiner, *Führung Thema der Heilsgeschichte im AT*, „Biblische Zeitschrift” 5 (1961) 2-18.

¹² E. Nielsen, *Shechem. A Traditio-Historical Investigation*, Copenhagen 1955, 213 n.

¹³ Cytaty Pisma Świętego w tłumaczeniu polskim z: *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół biblistów polskich z inicj. benedyktynów tynieckich, Poznań 1980³.

¹⁴ R. de Vaux, *Mamre*, w: *Dictinaire de la Bible. Supplement*, Paris 1960, V, 754 n.

Ja pójdę tam z tobą i Ja stamtąd cię wyprowadzę. Potem Jakub wyruszył z Berszeba w dalszą drogę do Egiptu” (Rdz 46, 1-5).

Miejscem świętym i nowym, czwartym już sanktuarium w czasach Patriarchów było także **Betel**, gdzie Bóg objawił się Jakubowi, kiedy ten udawał się do Mezopotamii, do Charanu. „Kiedy Jakub wyszedłszy z Berszeba wędrował do Charanu, trafił na jakieś miejsce i tam zatrzymał się na nocleg, gdyż słońce już zaszło. Wziął więc z tego miejsca kamień i podłożył go sobie pod głowę, układając się do snu na tym właśnie miejscu. We śnie ujrzał drabinę opartą na ziemi, sięgającą swym wierzchołkiem nieba, oraz aniołów Bożych, którzy wchodzili w górę i schodzili na dół. A oto Jahwe stał na jej szczycie i mówił: Ja jestem Jahwe, Bóg Abrahama i Bóg Izaaka. Ziemię, na której leżysz, oddaję tobie i twemu potomstwu... Ja jestem z tobą, i będę cię strzegł, gdziekolwiek się udasz, a potem sprowadzę cię do tego kraju. Bo nie opuszczę cię, dopóki nie spełnię tego, co ci obiecuję. A gdy Jakub zbudził się ze snu, pomyślał: Prawdziwie Jahwe jest na tym miejscu, a ja nie wiedziałem. I zdjęty trwogą rzekł: O jakże miejsce to przejmuję grozą. Prawdziwie jest to dom Boga i brama do nieba. Wstawszy więc rano, wziął ów kamień, który podłożył sobie pod głowę, postawił go jako stelę i rozlał na jego wierzchu oliwę. I dał temu miejscu nazwę: Betel...” (Rdz 28, 10-19). Opis późniejszej pielgrzymki Jakuba do Betel znajdujemy w Rdz 35, 1-15. Była to pielgrzymka w ścisłym tego słowa znaczeniu. Sam bowiem Bóg nakazał Jakubowi iść z całą rodziną do sanktuarium w Betel i tam ponowił mu Swe obietnice¹⁵. Oto ten tekst: „Rzekł Bóg do Jakuba: Idź do Betel i tam zamieszka. Wznies też tam ołtarz Bogu, który ci się ukazał, gdy uciekałeś przed twym bratem Ezawem. Rzekł więc Jakub do swych domowników i do wszystkich, którzy z nim byli: Usuńcie spośród was wizerunki obcych bogów, jakie macie, oczyśćcie się i zmieńcie szaty. Pójdziemy bowiem do Betel i tam zbuduję ołtarz Bogu, który wysłuchał mnie w czasie mej niedoli i wspomagał mnie, gdziekolwiek byłem. Oddali więc Jakubowi wszystkie wizerunki obcych bogów, jakie posiadali, oraz kolczyki, które nosili w uszach. Jakub zakopał je pod drzewem terebintu w pobliżu Sychem. A gdy wyruszyli w drogę, padł wielki strach na okoliczne miasta, tak że nikt nie ścigał synów Jakuba. Ten, przybywszy wraz ze wszystkimi swymi ludźmi do Luz w Kanaanie, czyli do Betel, zbudował tam ołtarz i nazwał to miejsce: El-Betel. Tu bowiem ukazał mu się Bóg, kiedy uciekał przed swym bratem... Bóg ukazał się tu Jakubowi po jego powrocie z Paddan-Aram i błogosławiąc mu, powiedział: Imię twoje jest Jakub, ale odtąd nie będą cię zwać Jakubem, lecz będziesz miał imię Izrael. I tak otrzymał imię Izrael. Po czym Bóg rzekł do niego: Ja jestem Bóg Wszechmocny. Bądź płodny i rozmnażaj się. Niechaj powstanie z ciebie naród i wiele narodów, i niechaj królowie zrodzą się z ciebie. Kraj, który dałem Abrahamowi i Izaakowi, daję tobie i twemu przyszłemu potomstwu dam ten kraj. Potem Bóg oddalił się od Jakuba z tego miejsca, na którym do niego przemawiał. A Jakub ustawił stelę na tym miejscu, gdzie Bóg do niego mówił, stelę kamienią. I składając płynną ofiarę, wylał na stelę oliwę. Jakub dał więc temu miejscu, na którym przemawiał do niego Bóg, nazwę: „Betel”.

Innym miejscem świętym było również **Peniel**, gdzie Bóg także objawił się Jakubowi. „Tam zmagął się Jakub z Kimś nieznanym w nocy, wymuszając od niego błogosławieństwo. Wówczas nieznanomy zapytał Jakuba, jakie nosi imię. On odrzekł: Jakub. A Tamten powiedział: odtąd nie będziesz się już zwał

¹⁵ A. Alt, *Die Wallfahrt von Sichem nach Bethel*, w: *Kleine Schriften*, München 1959, I, 79-88.

Jakub, lecz Izrael, bo walczyłeś z Bogiem i z ludźmi, i zwyciężyłeś” (por. Rdz 32, 25-30).

Sanktuaria w Sychem, Mamre, Berszeba i Betel najprawdopodobniej były wcześniej centrami kultu kananejskiego, Patriarchowie zaś przejęli je poprzez nowe wydarzenia zbawcze, a mianowicie: przez teofanie Boga Jahwe, jakie miały tam miejsce. Autorzy *Księgi Rodzaju* próbują więc jak gdyby usprawiedliwić przejęcie sanktuariów kananejskich zwyczajami Ojców¹⁶. Cechami charakterystycznymi tych sanktuariów były: ołtarze (por. Rdz 33, 20), stele (por. Rdz 28, 18) i święte drzewa (por. Rdz 12, 6; 18, 1; 21, 33). Patriarchowie zapoczątkowali tu obrzędy, które odprawiali w tych miejscach późniejsi pielgrzymi; wzywano tu imienia Boga różnymi tytułami (np: Jahwe i Bóg Izraela, por. Rdz 13, 4; 33, 20), namaszczano oliwą (por. Rdz 35, 14), dokonywano oczyszczeń (por. Rdz 35, 2 n.) oraz składano dziesięciny (por. Rdz 14, 20; 28, 22). W czasach późniejszych, w okresie Sędziów i Królów, można zaobserwować istnienie zgromadzeń religijnych, a więc i pielgrzymek do znanych sanktuariów¹⁷, np.: w Sychem, w Betel i w Berszeba. W Sychem Jozue zawarł przymierze z ludem i nadał mu ustawy i nakazy. Zapisał też te słowa w Księdze Prawa Bożego. Wziął następnie wielki kamień i wznosił go pod terebintem, które to miejsce jest poświęcone Bogu. Następnie Jozue przemówił do zgromadzenia: „Patrzcie, oto ten kamień jest dla was świadkiem, ponieważ słyszał on wszystkie słowa, które Bóg mówił do was. Kamień ten będzie świadkiem przeciw wam, abyście się nie wyparli waszego Boga. Potem Jozue odprawił lud i każdy pośpieszył do swej posiadłości” (Jz 24, 25 nn.). Także w Sychem ogłoszono królem spiskowca — Abimeleka, gromadząc wszystkich mieszkańców grodu na równinie, gdzie stała stela, czyli kamienny ołtarz (por. Sdz 9, 6). Również „do Sychem udał się Roboam, bo tam zebrał się cały lud Izraela, aby go ustanowić królem. Gdy jednak ten nie poszedł za radą Starszych, lecz posłuchał młodzieńców i surowo przemówił do ludu, że będzie ich karmił jeszcze bardziej niż jego ojciec — Salomon, wówczas lud izraelski odszedł do swoich namiotów, a Roboam panował tylko nad mieszkańcami miast Judy. Po wyjeździe Roboama z Sychem lud izraelski wezwał na zgromadzenie Jeroboama i jego ustanowił tam królem” (1 Krl 12, 1-20). W 1 Sm 10, 3 n. czytamy o pielgrzymach zdążających do Betel. „Byli to trzech mężczyźni, udający się do Boga w Betel. Zanieśli tam troje koźląt, trzy okrągłe chleby i bukłak wina”. Po podziale zaś Królestwa Dawidowego król Izraela — Jeroboam postanowił wprowadzić kult bałwochwalczy w Betel. „Ogłosił on ludowi: Zbyteczne jest, abyście chodzili do Jerozolimy. Postawił więc złotego cielca w Betel, co doprowadziło do grzechu, bo lud poszedł do owego cielca w Betel. Król sam przystąpił tam do ołtarza, składając krwawą ofiarę cielcowi, którego sporządził. Ustanowił też w Betel kapłanów wyżyn, które urządził, składał ofiarę kadzielną i ustanowił święto dla Izraela w Betel” (1 Krl 12, 29 nn.). W *Księdze Amosa* czytamy, jak bałwochwalczy kapłan z Betel, Amazjasz, zakazuje przemawiać prorokowi Amosowi: „Widzący, idź i uciekaj do ziemi Judzkiej i tam prorokuj, a w Betel więcej już nie prorokuj, bo jest ono królewską świątynią i budowlą”. Bóg Jahwe tak bowiem mówił przez Amosa: „Domu Izraela, szukajcie Mnie, a żyć będziecie. Nie szukajcie zaś w Betel, i do Gilgal nie chodźcie, i Berszeby nie odwiedzajcie” (Am 5, 5-7; 7, 12 n.). Z tekstu tego wynika, że również w Berszeba uprawiano wtedy kult bałwochwalczy.

¹⁶ A. George, dz. cyt., 661.

¹⁷ Tamże 661.

2. Nowe pielgrzymki i nowe sanktuaria w tradycji narodu wybranego w czasach wyjścia z Egiptu i zajęcia Ziemi Obiecanej

W okresie wyjścia Izraelitów z niewoli egipskiej (XIII-XII wiek p.n.Chr.) potomkowie Jakuba i jego synów pielgrzymowali do sanktuarium na Synaju, podobnie jak to czynił wcześniej sam Mojżesz¹⁸. Oto co mówi o tym *Księga Wyjścia*: „Gdy Mojżesz pasał owce swego teścia, Jetry, kapłana Madianitów, zaprowadził pewnego razu owce w głąb pustyni i przyszedł do góry Bożej Horeb. Wtedy ukazał mu się anioł Jahwe w płomieniu ognia ze środka krzewu... Gdy zaś Jahwe ujrzał, że Mojżesz podchodzi, aby się przyjrzeć, zawołał: Nie zbliżaj się tu. Zdejm sandały z nóg, gdyż miejsce, na którym stoisz, jest ziemią świętą. Powiedział jeszcze Jahwe: Ja jestem Bogiem Abrahama, Izaaka i Jakuba. Jahwe mówił: dosyć napatrzyłem się na udrękę mego ludu w Egipcie i nasłuchałem się narzekań na jego ciemiężców, znam więc jego uciężenie. Zstąpiłem, aby go wyrwać z ręki Egiptu i wyprowadzić z tej ziemi do ziemi żyznej i przestronnej, opływającej w mleko i miód, na miejsce Kananejczyka... Ja będę z tobą. Znakiem zaś dla ciebie, że Ja cię posłałem, będzie to, że po wyprowadzeniu tego ludu z Egiptu oddacie cześć Bogu na tej górze” (Wj 3, 1-2.4-8.12). „Potem udali się Mojżesz i Aaron do Faraona i powiedzieli mu: Tak rzekł Jahwe, Bóg Izraela: Wypuść Mój lud, aby urządził na pustyni uroczystość ku Mojej czci. Faraon odpowiedział: Nie znam Jahwe i nie wypuszczę Izraela. Oni odrzekli: Bóg Hebrajczyków nam się ukazał. Pozwól przeto nam iść trzy dni drogą na pustynię i złożyć ofiarę Bogu naszemu Jahwe, by nas nie nawiedził zarazą lub mieczem... Faraon im odpowiedział: Jesteście bardzo leniwi i dlatego mówicie: Chcemy wyjść, by złożyć ofiarę dla Jahwe. Teraz idźcie, ale do pracy” (Wj 5, 1-3.17). „Kiedy o północy Jahwe pozabijał wszystko pierwotne Egiptu, od pierwotnego syna Faraona aż do pierwotnego tego, który był zamknięty w więzieniu, a także wszystkie pierwotne z bydła, wówczas Faraon wstał jeszcze w nocy, a z nim wszyscy jego dworzanie, i wszyscy Egipcjanie. I jeszcze w nocy kazał Faraon wezwać Mojżesza i Aarona i powiedział: Wstańcie i wyruszajcie ze środka mojego ludu, tak wy, jak i synowie Izraela. Idźcie i oddajcie cześć Jahwe według waszego pragnienia. Weźcie z sobą wasze owce i woły jak pragnęliście, i idźcie. Proście także o łaskę dla mnie” (Wj 12, 29-32). „Było to w trzecim miesiącu od wyjścia synów Izraela z Egiptu. W tym dniu przybyli oni na pustynię Synaj... Wtedy Jahwe powiedział do Mojżesza: Idź do ludu, każ się im przygotować na święto dziś i jutro. Niechaj wypiorą swoje szaty i niech będą gotowi na trzeci dzień. Trzeciego bowiem dnia zstąpi Jahwe na oczach całego ludu na górę Synaj” (Wj 19, 1.10-11). Przejście przez pustynię synajską było dla Hebrajczyków jak gdyby długą, bo trwającą aż czterdzieści lat wędrówką — pielgrzymką do Świętej Ziemi Obiecanej, podczas której błogosławił im Bóg¹⁹. Czytamy o tym w Lb 10, 33 n.: „Tak więc ruszyli [Izraelici] od góry Jahwe i szli przez trzy dni. Arka Przymierza Jahwe szła przed nimi podczas trzech dni podróży, gdy szukali miejsca postoju. Podczas dnia obłok Jahwe był nad nimi, gdy wychodzili z obozu”.

W epoce Sędziów (XII-XI wiek p.n.Chr.), oprócz znanych już sanktuariów w Ziemi Świętej z czasów Patriarchów, powstały nowe miejsca kultu, jak:

¹⁸ A. H. J. Gunneweg, *Mose in Midian*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche” 61 (1964) 1-9.

¹⁹ S. Croatto, dz. cyt., 620.

Ofra (por. Sdz 6, 24) i Sorea (por. Sdz 13, 19), gdzie ukazał się anioł Jahwe. Powstały również inne sanktuaria, jak: w Szilo, w miejscu pobytu Arki Przymierza, gdzie co roku odbywała się uroczystość ku czci Boga Jahwe (por. Sdz 21, 19). Na tę zapewne uroczystość pielgrzymował wraz ze swymi żonami Elkaną, jak o tym czytamy w 1 Sm 1, 3 n.: „Corocznie człowiek ten udawał się z miasta swego Ramataim do Szilo, aby oddać pokłon i złożyć ofiarę dla Jahwe Zastępów” (por. także 1 Sm 1, 4-2, 11). Inne zgromadzenia religijne miały jeszcze wówczas miejsce w Mispie (por. 1 Sm 7, 5), w Gilgal (por. 1 Sm 11, 15), w Gibeon (por. 1 Krl 3, 4) i w Dan (por. 1 Krl 12, 29). Sanktuarium w Gilgal związane było z wydarzeniami zbawczymi dotyczącymi przejścia przez Jordan do Ziemi Obiecanej (por. Jz 3-5; Ps 114). Stało się ono centrum pielgrzymkowym aż do czasów króla Saula, a może nawet jeszcze później²⁰. Czytamy o tym w 1 Sm: „Samuel corocznie odbywał podróż do Betel, Gilgal i Mispie, sprawując sądy nad Izraelem we wszystkich tych miejscowościach” (7, 16); „Samuel odezwał się do ludu: Chodźcie, udamy się do Gilgal, tam na nowo będzie ustalona władza królewska. Wszyscy wyruszyli do Gilgal i obwołali tam królem Saula, przed obliczem Jahwe w Gilgal. Tam też przed Jahwe złożyli ofiary pojednania” (11, 14 n.). „Lud zaś zabrał ze zdobyczy mniejsze i większe bydło, aby je ofiarować Bogu Jahwe w Gilgal, jako pierwociny rzeczy obłożonych klątwą” (15, 21). Mniejszą rolę odgrywały sanktuaria na Karmelu (por. 1 Krl 18, 30), na Górze Tabor²¹ (por. Oz 5, 1) i w Rama (por. 1 Sm 7, 17; 8, 4). Sychem zaś, to znane już sanktuarium z czasów Patriarchów, po zajęciu Ziemi Obiecanej przez Izraelitów zostało związane z uroczystością odnowienia Przymierza (por. Jz 24). W tym sanktuarium „Przymierza” (por. Sdz 9, 46 n.) lud powinien się gromadzić regularnie co jakiś czas, aby wysłuchać Słów Przymierza. W czasach późniejszych funkcję tę przejęło sanktuarium w Szilo (por. Jz 18, 1.8 nn., 19, 51; 1 Sm 4, 3). Tam bowiem dokonano drugiego podziału Ziemi Obiecanej w czasach Jozuego. W Szilo z tej racji co roku uroczystość obchodzono święto Namiotów (por. Sdz 21, 19). Tam też Izraelici odprawiali coroczne pielgrzymki²² (por. 1 Sm 1, 3.7.24; 2, 14).

Istnienie centrów kultowych, będących celem pielgrzymek Izraelitów już w drugim tysiącleciu p.n. Chr., jest więc potwierdzone wieloma tekstami Starego Testamentu. Odprawianie pielgrzymek było nakazem Bożym. Starożytne Kodeksy Przymierza: Jahwistyczny (Wj 34, 18-24) i Elohistyczny (Wj 23, 14-17) zobowiązywały wszystkich Izraelitów płci męskiej stawiać się trzy razy w roku przed Bogiem Jahwe w święta Paschy — Przaśników, święto Tygodni — Piędziesiątnicy oraz w święto Namiotów. Nakaz ten miał być wypełniany w różnych sanktuariach kraju z okazji powyższych świąt²³. W Kodeksie Jahwistycznym czytamy: „Zachowaj święto Przaśników. Przez siedem dni będziesz jadł chleby niekwaszone, jak ci poleciłem. A uczynisz to w czasie oznaczonym, czyli w miesiącu Abib, gdyż wtedy wyszedłeś z Egiptu... Będziesz obchodził święto Tygodni, pierwocin, żniwa, i święto zbiorów przy końcu roku. Trzy razy w roku ukazać się wszyscy mężczyźni twoi, przed obliczem Pana Jahwe, Boga Izraela” (Wj 34, 18.22 n.). Kodeks zaś Elohistyczny nakazuje: „Trzy uroczyste święta będziesz obchodził w każdym roku. Obchodząc święto Przaśników, będziesz

²⁰ C. A. Keller, *Der hieros logos von Gilgal*, „Zeitschrift für die alttestamentische Wissenschaft” 68 (1956) 85 nn.

²¹ H. J. Kraus, *Gottesdienst in Israel*, München 1962, 194-201.

²² S. Croatto, dz. cyt., 620.

²³ Tamże, 661.

jadł, jak ci to nakazałem, przez siedem dni chleb z niekwaszonej mąki, w oznaczonym dniu miesiąca Abib, gdyż w tym miesiącu wyszedłeś z Egiptu. I nie powinniście pokazywać się przede mną z próżnymi rękami. W święto Żniw pierwszych twoich zbiorów z tego, co posiałeś na roli, oraz święto Zbiorów na końcu roku, gdy zbierzesz z pola twój plon. Trzy razy w roku zjawić się winien każdy twój mężczyzna przed Bogiem swoim, Jahwe. Przyniesiesz do domu twego Boga, Jahwe, pierwociny z płodów ziemi” (Wj 23, 14-19). Dlatego też powyższe święta nazywano świętami Pielgrzymek (po hebrajsku: *regalim*, od słowa: *regel* — noga, stopa)²⁴. Trzy święta Pielgrzymie: szalosz *regalim* — Pascha (Przaśniki), Szewuot (Pięćdziesiątnica) i Sukkot (święto Namiotów) należą również do głównych świąt nowożytnego Judaizmu²⁵. Przypuszcza się nawet, że także Arkę Przymierza przenoszono co siedem lat w procesji pielgrzymkowej z jednego sanktuarium do drugiego²⁶.

3. Pielgrzymki do świątyni Jerozolimskiej, jedyne sanktuarium ludu wybranego

Począwszy od wprowadzenia Arki Przymierza przez Dawida do Jerozolimy (por. 2 Sm 6) i od zbudowania świątyni Salomona w X wieku p.n.Chr. (por. 1 Krl 5-8), szczególne miejsce w religii narodu wybranego zaczęły zajmować pielgrzymki do Jeruzalem (por. 1 Krl 12, 27). Obrzędy liturgiczne odprawiane w Gilgal i w Szilo²⁷ przeniesiono do Jerozolimy²⁸. Odprawianie pielgrzymek do Jerozolimy potwierdzają specjalne psalmy, zwane pielgrzymkowymi (*maalot* — *Psalmi wstępowań*, a z łaciny: *gradualne*). Przeznaczano je do śpiewania na te właśnie okazje. Są to Psalmi od 120 do 134. Ps 122, 4 przez użycie słowa: „*ala*” (pielgrzymować) sugeruje, że Jerozolima była centrum kultycznym dla wszystkich pokoleń²⁹. Wskazują na to również następujące teksty: „Jak miłe są przybytki Twoje, Jahwe Zastępów. Dusza moja pragnie i tęskni do przedsiieni Jahwe. Moje serce i ciało radośnie wołają do Boga żywego. Nawet wróbel dom swój znajduje, a jaskółka gniazdo, gdzie złoży swe pisklęta: przy Twoich ołtarzach, Jahwe Zastępów, mój Królu i Boże. Błogosławieni, którzy mieszkają w domu Twoim Panie, i nieustannie Cię wychwalają...” (Ps 84, 1-5); „Jak łania pragnie wody ze strumieni, tak dusza moja pragnie Ciebie, Boże. Dusza moja pragnie Boga, Boga żywego, kiedyż więc przyjdę i ujrzę oblicze Boże. Łzy stały się dla mnie chlebem we dnie i w nocy, gdy mówią mi co dzień: gdzie jest twój Bóg? Gdy wspominam o tym i wylewam duszę moją we mnie, jak to wstępowałem do przedziwnego namiotu, do domu Bożego, wśród głosów radości i dziękczynienia w świątecznym orszaku... Mówię do Boga: moja Skąło, czemu zapominasz o mnie?... Ufaj Bogu, bo jeszcze Go będę wysławiać, zbawienie mego oblicza i mojego Boga” (Ps 42, 2-5.10.12); „Stanie się na końcu czasów, że góra świątyni Jahwe stanie mocno na wierzchu gór i wystrzeli ponad pagórki. Wszystkie narody do niej popłyną, mnożąc ludy pójda, i rzekną: Chodźcie, wstąpmy na górę Jahwe, do świątyni Boga Jakuba” (Iz 2, 2 n.); „Pieśni mieć będziecie, jak przy obchodzie nocnej uroczystości, i radość serca, jak ten, co

²⁴ Tamże, 620.

²⁵ M. Naimska, *Judaizm i święta żydowskie*, „Znak” 339-340 (1983) 257-272.

²⁶ J. Dus, *Der Brauch der Ladewanderung im alten Israel*, „Theologische Zeitschrift” 17 (1961) 1-16.

²⁷ O. Eissfeld, *Silo und Jerusalem*, „Vetus Testamentum” [= VTS] 4 (1957) 138-147.

²⁸ S. Croatto, dz. cyt., 621.

²⁹ H. J. Kraus, *Psalmen*, Neukirchen 1958-60, 830 n.

idzie przy dźwiękach fletu, zdążając na górę Jahwe, ku skale Izraela" (Iz 30, 29); „Nadejdzie bowiem dzień, kiedy strażnicy znów zawołają na wzgórzach Efraima: Wstańcie, wstąpmy na Syjon, do Jahwe, Boga naszego" (Jr 31, 6); „A kiedy potem przybyli do Jerozolimy i oddali pokłon Bogu, a lud się oczyścił, złożyli swoje całopalenia, ofiary dobrowolne i dary. Judyta zaś ofiarowała wszystkie sprzęty Holofernesa, które jej podarował lud. Lud radował się przed świątynią w Jerozolimie przez trzy miesiące, a Judyta była razem z nimi" (Jdt 16, 18-20). Psalmi pielgrzymkowe, zwane *Psalmami wstępowań*, wyrażają modlitwę i uczucia pielgrzymów, ich przywiązanie do domu Pańskiego, do Miasta Świętego, ich wiarę, uwielbienie i radość wypływającą z możliwości urzeczywistnienia głębokiej wspólnoty ludu Bożego w zgromadzeniu liturgicznym. Atmosferę religijną pielgrzymek odczytujemy z treści tej właśnie grupy psalmów. Oto ich wybór: „Wznoszę swe oczy ku góróm..." (121, 1); „...Uradowałem się, bo mi powiedziano, pójdziemy do domu Pana. Już stoją nasze stopy w twoich bramach, o Jeruzale! Jeruzale, wzniesione jako miasto gęsto i ściśle zabudowane. Tam wstępują pokolenia Pańskie, według prawa Izraela, aby wielbić imię Pana. Tam ustawiono trony sędziowskie, trony domu Dawida. Proście o pokój dla Jeruzale, niech zażywają pokoju ci, którzy ciebie miłują! Niech pokój będzie w murach twoich, a bezpieczeństwo w twoich pałacach. Przez wzgląd na moich przyjaciół i braci, będę mówił: pokój w tobie! Przez wzgląd na dom Pana naszego, będę się modlił o dobro dla ciebie..." (122); „...Niechaj cię Pan błogosławi z Syjonu, oglądaj pomyślność Jeruzale przez całe twoje życie..." (128, 5); „Pan bowiem wybrał Syjon, tej siedziby zapragnął dla siebie. To jest miejsce Mego odpoczynku na wieki, tu będę mieszkał, bo tego zapragnąłem dla siebie. Będę szczerze błogosławił jego zasobom, jego ubogich nasycę chlebem. Jego kapłanów odzieję zbawieniem, a ci, którzy go prawdziwie miłują, będą się radować. Wzbudzę tam moc dla Dawida, zgotuję światło dla mego pomazańca..." (132, 13-17); „Błogosławcie Pana wszyscy słudzy Pańscy, którzy trwacie nocami w domu Pańskim. Wznoscie wasze ręce ku Miejsu Świętemu i błogosławcie Pana. Niechaj cię Pan pobłogosławi z Syjonu, Ten, który stworzył niebo i ziemię..." (134).

Po schizmie Jeroboama i podziale Królestwa Dawidowego na Judzkie i Izraelskie w 932 r. p.n.Chr., odżyły niektóre dawne sanktuaria, a szczególnie: Sychem (por. 1 Krl 12, 26-33), Betel (por. 2 Krl 17, 28), Dan (por. Am 8, 14), Tabor (por. Oz 5, 1), Berszeba (por. Am 5, 5), Mispa (por. Oz 5, 1) i Gilgal (por. Am 4, 4; Oz 4, 15). Do Betel i do Dan odbywano nawet pielgrzymki, oddając cześć złotemu cielcowi³⁰ (por. 1 Krl 12, 30). Reakcją na owe nadużycia kultowe w narodzie wybranym była reforma religijna za króla Jozjasza (VII wiek p.n.Chr.), zapoczątkowana już przez króla Ezechiasza (VIII wiek p.n.Chr., por. 2 Krl 18, 4.22; 2 Krn 29-31). Wtedy to zniesiono lokalne sanktuaria w nie istniejącym już od 721 r. p.n.Chr. Północnym Królestwie Izraelskim, a obchody święta Paschy, jak również dwóch innych uroczystości: święta Namiotów i święta Tygodni, przeniesiono do Jerozolimy (por. Pwt 16, 1-17). Celem reformy było gromadzenie ludu Bożego przed Bogiem w jednym sanktuarium i zachowanie go w ten sposób od skażeń bałwochwalczych kultów lokalnych (por. 2 Krl 23; 2 Krn 35).

Po powrocie z wygnania babilońskiego (po 538 r. p.n.Chr.) świątynia Jerozolimska — po jej odbudowie w 520 r. p.n.Chr. — stała się już odtąd jedynym

³⁰ E. Nielsen, *Some Reflections on the History of the Ark*, VTS 7 (1960) 195 n.

sanktuarium, do którego zdążali pielgrzymi z całej Palestyny i z Rozproszenia (z Diaspory). Odwiedzenie sanktuarium na Syjonie w Jerozolimie było źródłem wszelkich błogosławieństw. Prorocy wspominają o corocznych pielgrzymkach do Jerozolimy na Syjon, aby uczcić Boga Jahwe Zastępów. Tak o tym pisze np. Za 14, 16 n.: „...Ci, którzy ocaleją spośród wszystkich ludów biorących udział w wyprawie na Jerozolimę, rokrocznie pielgrzymować będą, aby oddać pokłon Królowi — Jahwe Zastępów, i by obchodzić święto Namiotów... Kara zaś spotka wszystkie narody, które nie pójdą na obchód święta Namiotów”.

Do Jerozolimy pielgrzymował także Jezus Chrystus. I On bowiem, tak jak praojcowie, należał do narodu izraelskiego, jak pisał św. Paweł w *Liście do Rzymian*: „...z nich również jest Chrystus według ciała” (Rz 9, 5). Jezus jako pobożny Żyd wraz ze swymi Rodzicami, mając dwanaście lat, pielgrzymował do Jerozolimy, będąc posłusznym Prawu (por. Wj 23, 14-17). O tej pielgrzymce Jezusa czytamy w Ewangelii św. Łukasza (2, 41 nn.): „Rodzice Jego chodzili co roku do Jerozolimy na Święto Paschy. Gdy miał lat dwanaście, udali się tam zwyczajem świątecznym. Kiedy wracali po skończonych uroczystościach, został Jezus w Jerozolimie, a tego nie zauważyli Jego Rodzice. Przypuszczając, że jest w towarzystwie pątników, uszli dzień drogi i szukali Go wśród krewnych i znajomych. Gdy Go nie znaleźli, wrócili do Jerozolimy, szukając Go. Dopiero po trzech dniach odnaleźli Go w świątyni...”

W ciągu swojej działalności zbawczej na ziemi palestyńskiej Jezus „wstępował” do Jerozolimy jeszcze wiele razy, pielgrzymując na różne święta; według J 2, 13 — na Paschę. Wtedy to dokonał znaku oczyszczenia świątyni. W innym miejscu Jan również pisze o pielgrzymce Jezusa na Święto Paschy. Chociaż usunął się On z oczu niechętnym mu Żydom do Efraim, to jednak kiedy zbliżała się Pascha, Jezus także przyszedł do Jerozolimy. Wielu bowiem Żydów przed Paschą udawało się z tej okolicy do Jerozolimy. Szukali oni Jezusa i pytali: Czyżby nie miał przyjść na święto? A kiedy usłyszano, że Jezus także przychodzi do Jerozolimy, wówczas tłumy wzięwszy gałązki palmowe wybiegły Mu naprzeciw i wołały: „Hosanna! Błogosławiony, który przychodzi w imię Pańskie, Król Izraela” (por. J 11, 55; 12, 12). Wydarzenie to opisują również Synoptycy (por. Mt 21, 1 nn.; Mk 11, 1 nn.; Łk 19, 29 nn.). Wspomniane w J 5, 1 święto żydowskie, na które Jezus udał się do Jerozolimy, oznacza także najprawdopodobniej Paschę. Poza tym Jezus, według J 7, 2-14, pielgrzymował także do Jerozolimy na święto Namiotów. „A zbliżało się żydowskie święto Namiotów, bracia Jezusa rzekli do Niego: Wyjdź stąd [z Galilei] i idź do Judei, aby także Twoi uczniowie ujrzeli czyny, których dokonujesz... Powiedział do nich Jezus: Dla mnie stosowny czas jeszcze nie nadszedł, ale dla was zawsze jest do rozporządzenia... Wy idźcie na święto. Ja jeszcze nie idę na to święto, bo czas mój jeszcze się nie wypełnił. To im powiedział i został w Galilei. Kiedy zaś bracia Jego udali się na święto, wówczas poszedł i On, jednakże nie jawnie, lecz skrycie. Tymczasem Żydzi już Go szukali w czasie święta i mówili: Gdzie On jest?... Tymczasem dopiero w połowie świąt przybył Jezus do świątyni i nauczał”. Według J 10, 22 n. „Jezus przechadzał się w świątyni, w portyku Salomona”, kiedy obchodzono w Jerozolimie uroczystość Poświęcenia Świątyni (Święto Enkainija, Hanuka). „...Było to w zimie”, jak zaznacza Ewangelista.

Wszyscy Ewangelisti opisują ostatnią pielgrzymkę Jezusa do Jerozolimy na Święto Paschy. Wtedy to właśnie odbyła się męka, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa (por. Mt 21-28; Mk 11-16; Łk 19-24; J 12-20). Św. Łukasz włączył to pielgrzymowanie Jezusa do Jerozolimy w strukturę Ewangelii. Wielka część

Ewangelii Łukasza (9, 51-19, 27) nazywana jest „Podróżą Jezusa do Jerozolimy”, ukazuje bowiem pielgrzymowanie Jezusa zmierzającego do Świętego Miasta. Autor kilkakrotnie zaznacza w tej części Ewangelii, że Jezus jest w drodze do Jerozolimy (9, 51; 13, 22; 17, 11); wspomina o zbliżaniu się do Świętego Miasta (19, 28; 19, 41) i wreszcie mówi o przybyciu Jezusa do świątyni (19, 45). Podróż ta, zdaniem samego Jezusa, jest konieczna. Tam bowiem, w Jerozolimie, spełnią się przepowiednie Proroków (por. Łk 11, 31; 13, 33). Święty Łukasz tak układając dzieje Jezusa, zmierzającego z pielgrzymką do Jerozolimy, usuwa wszelkie wzmianki topograficzne, które odwracałyby uwagę od docelowego punktu, to jest od Jerozolimy. Pomija więc milczeniem lub tylko ogólnikowo wspomina miejscowości, przez które szedł Jezus (por. 9, 56; 10, 36; 11, 1; 13, 22; 17, 11). Jezus pielgrzymuje do Jerozolimy, aby zrealizować tajemnicę zbawienia. Tam bowiem dopełni się ofiara Jezusa i Jego zmartwychwstanie. Dzięki licznym wzmiankom o mecie i śmierci Jezusa, przypominanym w związku z Jego drogą do Jerozolimy, podróż Jezusa jest drogą na krzyż i jest dla Kościoła wzorem pielgrzymki. Kościół bowiem ma naśladować idącego na krzyż Pana³¹.

Święty Łukasz w *Dziejach Apostolskich* wspomina także pielgrzymki Żydów i Apostołów do Jerozolimy na święto Pięćdziesiątnicy (Szewuot). W Dz 2, 1 nn. czytamy, jak na to święto pielgrzymowali do Jerozolimy „pobożni Żydzi ze wszystkich narodów pod słońcem”: Partowie, Medowie, Elamici, mieszkańcy Mezopotamii, Judei, Kapadocji, Pontu i Azji, Frygii, Pamfilii, Egiptu, Libii i przybysze z Rzymu, Żydzi i prozelici, Kreteńczycy i Arabowie. Wśród tych przebywających wówczas w Jerozolimie Żydów byli również Apostołowie Jezusa. „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, z Maryją, Matką Jezusa i braćmi Jego” (por. Dz 1, 13 n.). A kiedy nadszedł dzień Pięćdziesiątnicy i znajdowali się oni wszyscy razem na tym samym miejscu, zostali napełnieni Duchem Świętym (por. Dz 2, 1-4). Również Apostoł Paweł, kilkadziesiąt lat później (ok. roku 58), po ukrzyżowaniu i zmartwychwstaniu Jezusa w Jerozolimie, a także po zesłaniu Ducha Świętego na Kościół, przybył na pielgrzymkę do świątyni na święto Pięćdziesiątnicy. Łukasz tak to opisuje w Dz 20, 15 nn.: „... dzień później dotarliśmy do Miletu, gdyż Paweł postanowił ominąć Efez, aby nie tracić czasu w Azji. Śpieszył się bowiem, aby, jeśli to możliwe, być na dzień Pięćdziesiątnicy w Jerozolimie”. Sam zaś Paweł wspominał tę pielgrzymkę w mowie obrończej przed prokuratorem rzymskim — Feliksem w Cezarei Nadmorskiej: „dwanaście dni temu przybyłem do Jerozolimy, aby oddać pokłon Bogu” (Dz 24, 11).

IV. NOWE ZNACZENIE TEOLOGICZNE PIELGRZYMOK W CZASACH PROROKÓW I W NOWYM TESTAMENCIE

Już Prorocy przedstawiali dzień zbawienia w nadziejach eschatologicznych na wzór pielgrzymek, jako zgromadzenie ludu wybranego, wraz z narodami pogańskimi³². W Iz 2, 2-5 czytamy: „Stanie się na końcu czasów, że góra Świątyni Pańskiej stanie mocno na wierzchu gór i wystrzeli ponad pagórki. Wszystkie narody do niej popłyną, mnogie ludy pójdą i rzekną: Chodźcie, wstąpmy na Górę Pańską do Świątyni Boga Jakubowego! Niech nas nauczy dróg swoich,

³¹ J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Warszawa 1986, 252 n; *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. F. Gryglewicz, Poznań 1969, 268 n.

³² A. George, dz. cyt., 662.

byśmy kroczyli Jego ścieżkami. Bo Prawo wyjdzie z Syjonu i słowo Pańskie z Jeruzalem". Iz 66, 20 nn. pisze, iż: „z wszelkich narodów przyprowadzą jako dar dla Pana wszystkich waszych braci na Moją Świętą Górę w Jeruzalem — mówi Pan — podobnie jak Izraelici przynoszą ofiarę z pokarmów w czystych naczyniach do Świątyni Pana. Z nich także wezmę sobie niektórych jako kapłanów i lewitów — mówi Pan”. Tobiasz zaś w dziękczynnym hymnie wyśpiewał, że „wspaniałe światło promieniować będzie na wszystkie krańce ziemi. Liczne narody przyjdą do ciebie, Jerozolimo z daleka i mieszkańcy wszystkich krańców ziemi do świętego twego imienia. Dary mają w swych rękach dla Króla Niebios” (Tb 13, 13).

Jezus zapowiedział nawet zburzenie świątyni Jerozolimskiej — miejsca dotychczasowego kultu. Mk 13, 1 nn. pisze bowiem, iż „gdy [Jezus] wychodził ze świątyni, rzekł Mu jeden z uczniów: «Nauczycielu, patrz, co to za kamienie i jakie budowle!» Jezus mu odpowiedział: «Widzisz te potężne budowle? Nie zostanie tu kamień na kamieniu, który by nie był zwalony»”. Zmartwychwstały bowiem Chrystus koncentruje kult wiernych na nowej Świątyni, którą jest Jego chwalebne ciało, a nie upatruje jakiegoś innego miejsca na ziemi. W J 2, 18 nn. czytamy, że Jezus przy oczyszczeniu świątyni w rozmowie z Żydami mówił: „Zburcie tę świątynię, a Ja w trzech dniach wzniosę ją na nowo”. Zdumieni Żydzi odpowiedzieli Mu na to, że czterdzieści sześć lat ją budowano, jakże więc może On wnieść ją w przeciągu trzech dni, nie wiedzieli bowiem — wyjaśnia Ewangelista — że Jezus mówił o Świątyni Ciała swego. „Gdy więc zmartwychwstał, przypomnieli sobie uczniowie, że to powiedział, uwierzyli Pismu i słowu, które wyrzekł Jezus”. Odtąd bowiem prawdziwi czciciele Boga będą oddawać „Mu cześć w Duchu i w prawdzie” (J 4, 24). Odtąd też życie Ludu Bożego jest prawdziwą pielgrzymką eschatologiczną (por. 2 Kor 5, 6; Hbr 13, 14). „Nie mamy bowiem tutaj trwałego miasta, ale szukamy tego, które ma przyjść. I jak długo jesteśmy w ciele, jesteśmy pielgrzymami, z dala od Pana”. Ta pielgrzymka jest prawdziwym wyjściem, w którym przewodzi nam sam Jezus — Archegos³³ (por. Dz 3, 5; 5, 31; Hbr 2, 10). Jezus Chrystus jest bowiem naszą Paschą (por. 1 Kor 5, 7). Celem tego „wyjścia” są rzeczywistości duchowe, a mianowicie: „Góra Syjon, Jeruzalem Niebieskie, Zgromadzenie Pierworodnych zapisanych w niebie” (Hbr 12, 22) oraz „Świątynia, którą jest Pan Bóg Wszechmogący i Baranek w niebie” (Ap 21, 22 n.).

V. ZAKOŃCZENIE

Kościół praktykuje pielgrzymki ku miejscom świętym, miejscom ziemskiego życia Jezusa oraz innych postaci biblijnych, widząc w tych zgromadzeniach okazję do zjednoczenia się wierzących w wierze i w modlitwie³⁴. Sanktuaria w Ziemi Świętej są wspomnieniami wcześniejszych wydarzeń w historii zbawienia. Cześć całego Kościoła do sanktuariów nie jest jednak czią kamieni ani gloryfikacją historii, lecz jest aktem wiary³⁵. Droga człowieka wierzącego jest więc pielgrzymką ku prawdziwej Ziemi Obiecanej, do Jeruzalem Niebieskiego³⁶.

³³ J. Kozyra, *Chrystus-Archegos w zmartwychwstaniu na podstawie Dz 3, 15; 5, 31, ŚSHT 14 (1981) 109-128.*

³⁴ A. George, dz. cyt., 662.

³⁵ *In Terra Santa*, 243.

³⁶ Tamże, 7.

Przykładem współczesnego pielgrzymowania do miejsc świętych może być spotkanie z Ziemią Świętą obecnego papieża Jana Pawła II, a wówczas, w czasie pielgrzymki od 5 do 15 grudnia 1963 r. — ks. arcybiskupa Karola Wojtyły, opisane w poemacie: *Wędrowka do miejsc świętych*³⁷ „...Do tych miejsc trafiać... do tych zakątków trafiać: miejsce jest ważne, miejsce jest święte. Przesunęły się tylekroć kamienie, zasypano tak wiele wyboi, piasek od tamtych czasów przesyłał się niezliczoną ilość razy, nie pozostało ani ziarenka. Nie tej jednak szukam tożsamości: miejsce jest sobą przez to, co je wypełnia... Miejsce ziemi, miejsce Ziemi Świętej — jakimże miejscem jesteś we mnie! Dlatego właśnie nie mogę po tobie stąpać, muszę klęknąć. Przez to potwierdzam, że było miejscem spotkania. Tożsamość miejsc, to nie tylko tożsamość kamieni. Pielgrzymuję nie do kamieni, lecz do widoków... Jest to tożsamość odnajdywania się w krajobrazie. Do niej pielgrzymuję, to miejsce jest święte... Miejsce rozkwitu człowieka... Do tego miejsca pielgrzymował lud przez pustynię. Ponad wszystkie miejsca spotkania to miejsce jest ostatnie i pierwsze...”.

I PELLEGRINAGGI NELLA BIBBIA

Sommario

Il pellegrinaggio è un viaggio dei credenti verso i posti santificati per rivelazione di Dio o per presenza di una persona importante nella religione. I pellegrinaggi non sono solo i morti ricordi dei antichi eventi. I celebri nomi o importanti eventi e posti, ossia principi della fede legati con loro tramite pellegrinaggio ravvivano nei cuori dei fedeli. I santuarii sono i posti della meditazione e approfondimento della fede per celebrare il ricordo e transfigurarlo nella viva testimonianza della fede. I pellegrinaggi sono caratteristici per la vita religiosa così per nomadi come per la gente seduta. Le pratiche dei pellegrinaggi affermano antiche religioni del Vicino Oriente così nella Mesopotamia come nell'Egitto. Anche la Bibbia ricorda le pratiche dei pellegrinaggi già dal tempo dei Patriarchi (XX/XIX sec. av. Cristo). Dal tempo dei Patriarchi sono famose quattro santuarii, santificati per la teofania. L'À, i Patriarchi s'incontrano con Dio delle Promesse, il quale conduce loro nella storia della salvezza. Il santuario di Sichem è legato alla storia dell'Abramo e Giacobbe e compie il ruolo della rivelazione del contesto della Terra Promessa. Il santuario di Mamre vicino Hebron ricorda la presenza di Abramo e le tombe della sua famiglia. Il santuario di Berseba ricorda il rinnovamento delle promesse di Dio date là al Isaaco. Alla fine il santuario di Betel è legato alla storia di Giacobbe, che va dal Canaan al Charan nella Mesopotamia. Già il Patriarcha Giacobbe ha fatto il pellegrinaggio al santuario di Berseba e specialmente al santuario di Betel, come si legge in Gen 35, 1-15. Altro posto santo dal tempo di Patriarchi è Peniel legato anche con Giacobbe. Nei tempi del Esodo dei Israeliti dal Egitto e il sequestro della Terra Promessa nascono i nuovi santuarii, dove fanno i pellegrinaggi i fedeli Ebrei. Nel XIII sec. av. Cristo Israeliti fanno i pellegrinaggi al santuario di Sinai, legato con teofania di Jahwe al Mosè. Nel tempo dei Giudici nascono di nuovi posti del culto come: Ofra, Sorea, Mispa, Gilgal, Gibeone, Dan, Rama, Tabor a specialmente — Silo. Nel Silo, nel posto della presenza d'Arca, ogni anno Israeliti fanno la solennità per Dio Jahwe. Sicuramente là a questa solennità fa il pellegrinaggio Elcana con madre di Samuele — Anna (1 Sm 1, 3 nn.). Ai Codici dell'Alleanza (Es 23, 13 nn.; 34, 18 nn.) devono obbedire tutti maschi Israeliti attraverso tre pellegrinaggi dall'occasione di Pasqua, Pentecoste e festa dei Tabernacoli. Quando Davide ha portato l'Arca a Gerusalemme e quando Salomone ha costruito il

³⁷ K. Wojtyła, *Poezje i dramaty*, Kraków 1979, 72 nn.

Tempio (X sec. av. Cristo), il posto speciale nella religione del popolo eletto hanno presi i pellegrinaggi a Gerusalemme. Il culto liturgico dell'altri santuarii si trasmettono al Tempio di Gerusalemme. In occasione di questi pellegrinaggi cantano i speciali Salmi dal 120 al 134, quali si chiamano Salmi Graduali. Dopo lo schisma di Geroboam (922 anno av. Cristo) ravvivano alcuni antichi santuarii d'Israele, quali concorrono con Gerusalemme. Dopo L'Esilio, quando Giudei hanno ricostruito il Tempio di Gerusalemme, proprio questo posto si stava dal questo tempo unico santuario, al quale fanno i pellegrinaggi Ebrei da tutta Palestina e dalla Diaspora. A Gerusalemme fa i pellegrinaggi anche Gesù Cristo. Lui, essendo il pio Giudeo, insieme con Suoi Genitori già come un giovanotto di dodici anni ha fatto il pellegrinaggio a Gerusalemme alla Pasqua (Lc 2, 41 nn.). San Giovanni Apostolo scrive nel suo Vangelo qualche volta dal pellegrinaggi di Gesù a Gerusalemme per varie feste, ad esempio: Pasqua, festa dei Tabernacoli e festa della Dedicazione. Tutti i Vangelisti il speciale posto danno al pellegrinaggio di Gesù a Gerusalemme alla Pasqua, quando Lui là passò, morì e risuscitò. San Luca ha approfittato questo pellegrinaggio di Gesù, Che va a Gerusalemme per compiere la Sua passione, morte è risurrezione, come una struttura del Vangelo. Gesù nel Vangelo di S. Luca sempre e nella via a Gerusalemme, sempre fa il pellegrinaggio. Anche l'Apostolo Paolo è arrivato a Gerusalemme al Pentecoste facendo il pellegrinaggio (Atti 20, 16 nn.).

La metafora del pellegrinaggio usata per esprimere il viaggio dell'uomo verso il Dio è molto nota nell'antichità. Nella Bibbia il pellegrino è un'uomo sempre nella via, uomo senza il posto stabile sulla terra. Nel NT tutti i Cristiani sono i pellegrini chi vanno con Cristo Archegos (Condottiere) verso Gerusalemme Celeste (1 P 1, 1; 2, 11; Ebr 2, 10; 12, 22). La vita del cristiano ha carattere del vero pellegrinaggio religioso.